

Boekbesprekingen

R.E. JORDAN. *Ästhetik mit Komposits. Materialien und Techniken*. 386 pag., 806 afb. Deutscher Ärzte-Verlag GmbH, Köln 1989. Prijs DM 198,00. ISBN 3 7691 4021 4.

Dit boek is een Duitse vertaling van het in 1988 verschenen Engelstalige 'Esthetic Composite Bonding'. Als enige verandering is een apart hoofdstuk over de porseleinen in- en onlay toegevoegd. In het boek komt het hele terrein van de adhesieve tandheelkunde aan bod. Gezien de snelle ontwikkelingen op dit gebied is echter op het moment dat het boek wordt besproken alweer veel veranderd. Zo zijn inmiddels de meeste van de in het boek genoemde materialen weer van de markt verdwenen. Ook nieuwe ontwikkelingen, zoals de total etch systemen en de gefreesde keramische in- en onlay, komen in dit boek niet aan bod. Algemene aspecten als vormgeving en kleuropbouw van restauraties, die van grote invloed zijn op een esthetisch fraai resultaat, blijven onderbelicht. Voor de tandarts die al redelijk op de hoogte is van de adhesieve tandheelkunde, zal dit boek dan ook nauwelijks nieuwe informatie opleveren.

J. Roeters, Nijmegen

N.K. IDEMA, P.H. DAMSTÉ. *Habitueel mondademen. Een terreinverkenning*. 143 pag. Bohn Stafleu Van Loghum, Houten/Zaventem 1994. Prijs f 51,00. ISBN 90 313 1415 3.

Wanneer de tandarts bij een patiënt aan afwijkende mondgevoonten denkt als oorzaak van dentale of skeletale afwijkingen, betreft het veelal duim- of vingerzuigen of tongpersen. Uit het onderhavige boek blijkt, dat bij het opsporen van afwijkende mondgevoonten ook altijd moet worden gedacht aan habitueel mondademen. Dit laatste ontstaat niet door een verstopte of te nauwe neusdoorgang (want dan heet het 'obstructie-mondademen'), maar door gewoontevorming. Kort samengevat is ademen door de neus belangrijk, omdat daardoor een weerstand wordt gecreëerd die het nodig maakt de borst- en buikspieren bij het ademen meer te activeren. Er wordt dan tijdens de in- en expiratiefase een groter drukverschil in de thorax aangewend om dezelfde hoeveelheid lucht door de vernauwing (de neus) te verplaatsen dan indien de weerstand laag was (bij ademen door de mond). Dit drukverschil is een niet te verwaarlozen hulp voor de bloedsomloop, want negatieve druk in de borstholte zuigt veneus bloed uit het systeem van de aderen aan en zorgt zodoende voor het bloedtransport in de richting van het hart. De veneuze toevoer naar het hart is voor een niet gering deel van deze zuigkracht afhankelijk.

Een betrekkelijk hoge ademweerstand aan de neusinlaat betekent dat de middenrif- en intercostaalspiieren een flinke arbeid te verrichten hebben, maar ook alle rompspiieren (vooral de rugstrekkingen) die voor voldoende houvast van de ademspieren moeten zorgen. De geringe arbeid die de ademspieren van de habituele mondademer moeten leveren, beperkt de ontwikkeling van diafragma- en rompmusculatuur. Overeenkomstig de weg van de minste weerstand die bij het mondademen wordt gevolgd, zakt de romphouding in tot een kyfolordose (voorover gekanteld bekken, holle lendenen, kromme rug, holle hals): de elastische kracht van de borstorganen en de zwaartekracht ondervinden onvoldoende tegenspel van de tonus van de rug- en bilspieren.

Ook in de neus zijn er gevolgen van het mondademen. De

doorbloeding van het neusslijmvlies kan verstoord zijn, doordat de wisseling tussen onder- en overdruk van neusademen ontbreekt. De neusbijholten worden daardoor niet meer geventileerd, slijm hoopt zich op, het transport door actieve trilhaarbewegingen is stilgelegd. De altijd aanwezige ziektekiemen hebben nu gunstige omstandigheden om zich te vermeerderen. Daardoor kan een verkoudheid gemakkelijk overgaan in een bacteriële neus- en bijholtenontsteking. Ontsteking van de bovenste luchtweg verhindert een goede werking van de buis van Eustachius, hetgeen een belangrijke rol speelt bij het ontstaan van vocht in het middenoor en daardoor een vergrote kans op acute middenoorontsteking.

Door habitueel mondademen verdampt veel speeksel, zodat er minder wordt geslikt. Daardoor en door de lage tongligging bij mondademen ontstaat een te weinig in de breedte gerichte ontwikkeling van de bovenkaak. Het palatum neemt dan de vorm aan van een hoog gotisch gewelf. Dit kan leiden tot verkromming van het neustussenschot en chronische vernauwing van de neusdoorgang, waardoor het habituele mondademen overgaat in obstructie-mondademen. De lage tongligging van mondademers leidt tot infantiel slikken (dus een tongpers tijdens slikken en daardoor een open beet in het gebit) en een slappe tongmotoriek en daardoor tot een slechte en ongedifferentieerde articulatie tijdens de spraak.

In hoofdstuk 12 worden als therapieën het slapen met gesloten lippen met behulp van pleisters, het slapen met de in de tandheelkunde nogal bekende 'oral screen', de 'habit reversal methode' tegen duimzuigen en de oefenbehandeling onder leiding van een logopedist besproken. Hoofdstuk 13 betreft de preventie. Hierbij wordt antwoord gegeven op vragen die patiënten ook vaak aan de tandarts stellen. Deze beide hoofdstukken moeten worden gezien in combinatie met de appendix, waarin een groot aantal adviezen wordt gegeven die min of meer onveranderd geschikt zijn voor instructie van patiënten.

Wanneer de tandarts de hierboven geschetste problemen mee wil diagnostiseren en behandelen in het multidisciplinaire team van KNO-arts, logopedist en tandarts/orthodontist, is het onderhavige boek onmisbaar. Het is vlot leesbaar, maar valt nogal eens in herhaling. Het hoofdstuk over tandheelkundige afwijkingen bevat nogal gedateerde citaten. Het betoog over de mogelijke afstamming van de mens van zee-bewonende voorouders (pag. 113-115) komt minder wetenschappelijk verantwoord over dan de rest van het boek. Maar concluderend wordt het boek van harte aanbevolen.

A.S.H. Duinkerke, Elst

F.A. PASLER. *Farbatlanten der Zahnmedizin. Band 5. Radiologie*. 266 pag., 718 afb. Georg Thieme Verlag, Stuttgart 1991. Prijs DM 340,00. ISBN 3 13 725601 1.

Dit boek, waarvan in 1993 ook een Engelse vertaling is verschenen, is waarschijnlijk het best geïllustreerde boek op het

gebied van de tandheelkundige röntgendiagnostiek sinds lange tijd. De illustraties zijn ongeëvenaard van kwaliteit en de schematische voorstellingen (waarvan vele in kleur) zijn uitstekend. De afbeeldingen beslaan het grootste deel van dit boek. De begeleidende tekst is kort, maar bevat alle essentiële informatie. Verschillende tabellen vatten de meest belangrijke informatie op een goede wijze samen.

Het boek begint met een kort overzicht van de onderzoeksstrategieën en de daarbij vereiste röntgenologische onderzoeksmethoden. De auteurs geven aan dat panoramische röntgenopnamen de eerste keus zijn en dat andere opnamen alleen worden gemaakt wanneer er een duidelijke behoefte is aan aanvullende informatie. Deze opvatting kan te absoluut zijn, maar de opbouw van dit eerste hoofdstuk geeft heel duidelijk aan wat de principes zijn van een systematische röntgenologische onderzoeksstrategie.

Het volgende gedeelte beschrijft de insteltechnieken voor panoramische opnamen, bitewings, periapicale en occlusale opnamen en de interpretatie van deze opnamen. De röntgenopnamen

die gebruikt zijn om de röntgenanatomie uit te leggen, zijn van zeer hoge kwaliteit. Het is goed dat alle röntgenfoto's van hetzelfde type zijn afgebeeld met dezelfde vergroting. Een kort, maar desondanks compleet hoofdstuk is gewijd aan ontwikkeltechniek en kwaliteitscontrole. Verschillende voorbeelden van röntgenopnamen van onvoldoende kwaliteit worden gegeven om de tekst te illustreren.

Het tweede deel van het boek geeft een breed overzicht van de pathologie die op een röntgenfoto kan worden aangetroffen. Er zijn hoofdstukken over ontwikkelingsstoornissen, verkalkende afwijkingen, ontstekingen, afwijkingen van de neusbijholten en het kaakgewricht, kysten, odontogene en non-odontogene tumoren, traumatologie en artefacten. Elk hoofdstuk begint met een inleiding waarin een overzicht wordt gegeven van de kenmerken en een gedifferentieerde diagnose van de afwijkingen die in dat hoofdstuk worden gepresenteerd. Er worden aanbevelingen gedaan ten aanzien van de meest geëigende opnametechniek. Er worden alleen röntgenologische kenmerken gegeven en geen klinische en microscopische kenmerken van afwijkingen en pathologische condities. Dit is echter geen echt probleem, aangezien de doelstellingen van het boek vooral gericht zijn op de röntgenpathologische verschijnselen van afwijkingen.

De prijs van het boek mag tamelijk hoog lijken, de inhoud en de kwaliteit van het boek rechtvaardigen deze volledig. Dit boek kan worden aanbevolen aan elke algemeen practicus, specialist en radioloog.

P.F. van der Stel, Amstelveen

M.N. HELDER. *The bone morphogenetic proteins 3 and 7 (BMP-3 and BMP-7) in developing bones and teeth.* Amsterdam: Vrije Universiteit 1994. Academisch proefschrift.

Bone morphogenetic proteins (BMP's) mogen zich verheugen in een toenemende belangstelling bij diverse onderzoekers. Deze stoffen, een subfamilie van de TGF- β -klasse, kunnen worden gezien als lokale weefselhormonen die een rol spelen bij cel- en weefseldifferentiatie. Reeds veel kennis werd ver-

gaard op het gebied van bot en kraakbeen in volwassen proefdieren. In dit proefschrift beschrijft de auteur de expressie van twee BMP's bij humane en muize-embryo's. De gen-expressie van BMP's 3 en 7 werd bepaald op het niveau van mRNA en op het niveau van het eiwit zelf. De gebruikte technieken zijn betrekkelijk standaard; 'Northern Blot'-test, *in situ*-hybridisatie en immunohistochemie. Uit de experimenten blijkt dat beide BMP's actief zijn in een groot aantal embryonale weefsels, waaronder het skelet, de nier, het hart en het gebit. Wat dit laatste orgaan betreft, is het BMP-3 mRNA voornamelijk actief in de tandfollikel. De aanwezigheid van BMP-7 mRNA transcripten blijkt in de tijd te verschuiven van de epitheliale naar de mesenchymale component van de tandkiem. In dit laatste ziet de auteur een aanwijzing dat BMP-7 betrokken is bij de embryonale weefselinductie, in dit geval een epitheliale-mesenchymale interactie.

Het proefschrift maakt een verzorgde indruk en de gebruikte illustraties zijn van goede kwaliteit. Het is jammer dat de Nederlandse samenvatting beziën vanuit het oogpunt van stijl en spelling minder verzorgd is.

Het werk is een belangrijke aanvulling op de snel groeiende kennis van de fysiologie van de BMP's. Het proefschrift is daarom aan te bevelen aan hen die uit wetenschappelijke of algemene interesse belangstelling hebben voor de embryologie en BMP's.

L.E. Smeele, Amsterdam

J.C. VAN HOUWELINGEN, Th. STIJNEN, R. VAN STRIK. *Inleiding tot de Medische Statistiek.* 325 pag. Wetenschappelijke Uitgeverij Bunge, Utrecht 1993. Prijs f 77,00. ISBN 90 6348 127 6.

Veel van de verworvenheden van de moderne tandheelkunde zijn gebaseerd op (experimenteel) klinisch onderzoek, waarbij de statistische bewerking van het verzamelde materiaal een essentiële rol speelde. Toch is medische statistiek geen populair onderwerp bij tandartsen. Dit komt omdat het nogal wat moeite kost om de statistiek te doorgronden en ook door de afwezigheid van geschikte leerboeken. Immers, het laatste Nederlandstalige leerboek in de medische statistiek (De Jonge) dateert uit de jaren zestig en is niet zo makkelijk leesbaar. Gelukkig is in de afgelopen decennia veel veranderd in de didactiek van de statistiek, hetgeen duidelijk blijkt uit het recent verschenen leerboek 'Inleiding tot de medische statistiek'. Tegenwoordig wordt minder de nadruk gelegd op reken-recepten, die nu door de computer worden uitgevoerd, maar meer op de interpretatie van de berekende getallen.

Dit boek behandelt de klassieke onderwerpen uit de medische statistiek en methodologie, zoals: onderzoeksmethoden, kansrekening, beschrijvende statistiek, schatten van populatie gemiddelden en percentages door middel van betrouwbaarheidsintervallen, t-test, Chi-kwadraat-toets, regressie, niet-parametrische methoden en meetfouten. Daarnaast bevat het ook een inleiding tot modernere en meer geavanceerde technieken, zoals: variantieanalyse (ANOVA), logistische regressie en analyse van overlevingscurven. Vooral de laatste twee onderwerpen zijn tegenwoordig van groot belang in tandheelkundig klinisch onderzoek. In de tandheelkunde is de klassieke benadering – gem. en sd. – vaak niet toepasbaar. De bekendste tandheelkundige karakteristieken zoals DMFS, levensduur van restauraties, de aanwezigheid van parodontale problemen etc. lenen zich niet (meer) voor klassieke analyses. Logistische regressie voor de analyse van prevalenties en complicaties en overlevingsanalyse van levensduren zijn dan de aangewezen technieken.

Voor tandartsen met belangstelling voor statistische en methodologische aspecten van tandheelkundig onderzoek, is dit boek aan te bevelen, hoewel geen specifiek tandheelkundige voorbeelden gegeven worden.

M.A. van 't Hof, Nijmegen

G.J. CHICHE, A. PINAULT. *Esthetics of anterior fixed prosthodontics*. 202 pag., geïll. Quintessence Publishing Co. Inc., Chicago 1994. Prijs \$ 98.00. ISBN 0 86715 258 3.

Het bereiken van een hoge esthetische standaard is de centrale uitdaging van de esthetische tandheelkunde. Het begrip esthetische tandheelkunde duidt meestal op het gebruik van composiet, eventueel aangevuld met andere amalgaam vervangende materialen zoals porselein. Op dit terrein zijn reeds enkele uitstekende, ook Nederlandstalige, boeken verschenen. Het nu voorliggende boek biedt een fraai en duidelijk overzicht van de principes van de esthetiek binnen het kroon- en brugwerk en is als zodanig een goede aanvulling op de reeds bestaande literatuur.

De eerste hoofdstukken behandelen de basisprincipes en de diagnose en behandelingsplanning, waarbij ook orthodontische en parodontale overwegingen aan de orde komen. In dit boek staat niet de restauratie sec centraal; het uitgangspunt is harmonie van de restauratie met de tandboog en het gelaat. Het belang van de stand, de lokatie, grootte en vorm wordt daarbij een even grote rol toebedeeld als het belang van de kleur en de helderheid van de restauratie. De auteurs maken duidelijk dat het uiteindelijke esthetische resultaat al in belangrijke mate tijdens de preparatiefase wordt bepaald. In deze fase worden immers de mogelijkheden en beperkingen voor de tandtechnicus vastgelegd. De eerste betekenis van het woord prepareren (volgens Van Dale: voorbereiden) wordt hiermee duidelijk aangesproken.

Behalve aan eventueel orthodontische correcties, wordt in de voorbereidende fase ook uitgebreid aandacht besteed aan wat de auteurs 'tissue management' noemen. Dit 'tissue management' houdt zowel het gezond maken (en houden) van de gingiva in, als het creëren van een optimale cervicale rand van de restauratie (pasvorm en aansluiting, maar ook lokatie en verloop) en de eventuele correctie van de marginale gingiva. In twee hoofdstukken worden de belangrijkste aspecten van het 'tissue management' uitgebreid beschreven, zoals: prepareren, pocket saneren, verlenging van de klinische kroon, gingivatransplantatie en andere chirurgische richtlijnen en methoden. Ook andere fasen van het restauratieve proces, zoals afdruk nemen en het vervaardigen van tijdelijke voorzieningen, worden beschreven in het licht van het uiteindelijke esthetische resultaat. Dit geschiedt op een wijze die geen afbreuk doet aan de functionele kwaliteit van de restauraties.

Eveneens een belangrijke plaats wordt ingeruimd voor de communicatie tussen tandarts en tandtechnicus. Dit boek maakt volkomen terecht een einde aan de misvatting dat het esthetische resultaat voornamelijk wordt bepaald door de kunde van de tandtechnicus. Het is het samenspel van beiden en het wederzijds begrip voor de problemen waarmee een ieder te maken heeft, die bepalen wat het resultaat zal zijn. Dit boek biedt richtlijnen en hulpmiddelen die de kunst van het restaureren uit het magische haalt en de lezer een houvast geeft voor het bereiken van een voorspelbaar resultaat.

Zoals zoveel boeken die handelen over esthetische tandheelkunde, heeft ook dit boek één bezwaar: er wordt geen aandacht besteed aan compromissen. Hoewel dit op zich heel begrijpelijk is – in de praktijk zullen ook bij het streven naar

de ideale gebitsschoonheid altijd compromissen gesloten moeten worden – is het boek hierdoor niet direct toegesneden op de Nederlandse situatie. Wat al te vaak worden in dit boek hele bovenfronten behandeld en van kronen voorzien. De aandachtige lezer zal echter, zeker indien hij ook goed de mogelijkheden van composiet kent (Roeters en de Kloet: 'Kosmetische tandheelkunde met Composiet'), voldoende waardevolle informatie in dit boek kunnen vinden. Het boek heeft 202 pagina's en is rijk geïllustreerd met meer dan 300 uitstekende afbeeldingen. Een aanrader dus.

N.H.J. Creugers, Nijmegen

Recensie-exemplaren

Het merendeel van de hier aangekondigde uitgaven zal nog nader in een van de volgende afleveringen worden besproken.

1. D. BUSER, Ch. DAHLIN, R.K. SCHENK. *Guided bone regeneration in implant dentistry*. 270 pag., geïll. Quintessence Publishing Co. Inc., Chicago 1994. Prijs DM 280,00. ISBN 0 86715 294 4.
2. H.W. DENISSEN, H.J.M. HOSMAN, R. UDES. 43 pag., geïll. *Occlusion for superstructures on implants*. ACTA, Vakgroep Orale Implantologie, Amsterdam 1994.
3. G. LASKARIS. *Color atlas of oral diseases*. 2e herziene en uitgebreide druk. 372 pag., 555 afb. Georg Thieme Verlag, Stuttgart 1994. Prijs DM 189,00. ISBN 3 13 717002 8.
4. K.R. KOERNER, L.V. TILT, K.R. JOHNSON. *Color atlas of minor oral surgery*. 348 pag., geïll. Mosby-Wolfe, Londen 1994. Prijs £ 85.00. ISBN 0 7234 2038 6.
5. B.G. DALE, K.W. ASCHHEIM. *Esthetic dentistry. A clinical approach to techniques and materials*. 510 pag., geïll. Lea & Febiger, Philadelphia 1993. Prijs £ 107.00. ISBN 0 8121 1467 1.
6. A.G. FARMAN, CH.J. NORTJÉ, R.E. WOOD. *Oral and maxillofacial diagnostic imaging*. 448 pag., 987 afb. Mosby Year Book Inc., St. Louis 1993. Prijs £ 76.00. ISBN 0 8016 1549 6.
7. H. GELB, red. *New concepts in craniomandibular and chronic pain management*. 384 pag., geïll. Mosby-Wolfe, Londen 1994. Prijs £ 95.00. ISBN 0 7234 2041 6.
8. N.P. LANG, T.H. KARRING, red. *Proceedings of the 1st European Workshop on periodontology*, febr. 1993. 478 pag. Quintessence Publishing Co. Ltd., Londen 1994. Prijs ISBN 1 85097 035 1.
9. T.M. GRABER, R.L. VANARSDALL Jr. *Orthodontics. Current principles and techniques*. 2e druk. 965 pag., 2700 afb. Mosby Year Book Inc., St. Louis 1994. Prijs £ 120.00. ISBN 0 8016 6590 6.
10. E. BESNER, A.E. MICHANOWICZ, J.P. MICHANOWICZ. *Practical endodontics. A clinical atlas*. 280 pag., 71 afb. Mosby Year Book Inc., St. Louis 1994. Prijs £ 27.50. ISBN 0 8016 7798 X.
11. WORLD HEALTH ORGANIZATION. *World health forum. An international journal of health development*. Volume 15, number 3, 1994. 316 pag. Genève: World Health Organization, 1994. Prijs Sw.fr. 18,00.
12. WORLD HEALTH ORGANIZATION. *World health statistics quarterly*. Volume 47, number 2, 1994. 94 pag. Genève: World Health Organization, 1994. Prijs Sw.fr. 28,00. IX ISSN 0043 8510.